

Dossier

80 ANYS DE LA GUERRA CIVIL

Trencant el silenci: la Guerra Civil en primera persona

Les dècades de por de la dictadura i les d'oblit de la democràcia han donat pas als últims anys a la revolta dels néts, que reclamen el dret a saber

SÍLVIA MARIMON
BARCELONA

“Hay que dejar sensación de dominio eliminando sin escrúpulos ni vacilación a todos los que no piensan como nosotros. España, la verdadera España, la católica y grande España, ha aplastado el dragón y éste muere y se revuelve en el polvo”, escribia el general franquista Emilio Mola el 1936. El 17 de juliol, Mola va enviar telegrams xifrats a Franco, Sanjurjo i el coronel Seguí. La insurrecció militar contra el govern de la República espanyola, que es tramava des de feia temps, esposava en marxa. No era un cop d'estat, era el cop final d'una llarga operació promoguda per alguns sectors financers, una part de la patronal industrial i grans propietaris agraris. Pocs dies abans que l'exèrcit rebel intentés ocupar Barcelona la matinada del 19 de juliol del 1936, la Generalitat havia detingut uns militars d'extrema dreta amb alguns detalls sobre l'operatiu. Quan els oficials van començar a sortir de les casernes, el govern català ja tenia un pla en marxa per contraatacar.

“A Catalunya es van aliar les forces institucionals i les forces populars per fer front als militars. A la majoria de llocs on els insurrectes es van imposar va ser perquè no hi va haver cap aliança. És el cas de Granada, per exemple. El moviment obrer va intentar plantar cara als militars, però

què podien fer uns treballadors amb escopetes contra uns militars amb canons? Van ser esclafats”, resumeix l'historiador José Luis Martín Ramos, autor d'obres com *Territori capital: la guerra civil a Catalunya, 1937-1939* o *El Frente Popular: victoria y derrota de la democracia en España*. “Es van sublevar els oficials, però no ho van fer els suboficials i soldats. Molts van fugir a la desbandada i van deixar les armes, que van agafar els obrers”, afegeix. Les casernes van quedar buides i els obrers van entrar per agafar-ne les armes.

El president de la Generalitat, Lluís Companys, va decidir no enfrontar-s'hi: “No volia llançar les forces d'ordre públic contra els treballadors, volia evitar una guerra interna”, diu Ramos. “A més, les forces d'ordre públic haurien disparat contra els treballadors quan poc abans havien estat lluitant frec a frec?”, es pregunta l'historiador. La Guàrdia Civil també va donar suport a la Generalitat.

Experiències silenciades

Els militars van ser derrotats, però aquell 19 de juliol començava una guerra civil que duraria tres anys. Després vindria una dictadura que s'allargaria fins al 1975. La seva herència encara perdura. “Ja havíem arribat al final de la lluita i ens tocava emmotllar-nos resignadament, amb el silenci que en totes les guerres sol imposar-se als perdedors, a una altra manera de viure, fins i tot de pensar,

sense proferir cap queixa”, va escriure l'escriptor i soldat Francesc Grau i Viader.

El silenci del qual parla Grau i Viader duraria dècades. Durant la dictadura només hi hauria un discurs possible: el de l'èpica de la Cruzada Nacional. I amb la democràcia, més oblit: les polítiques públiques de memòria van ser dubitatives. “No va ser fins al 1985 que el govern espanyol va començar a adoptar mesures, tardanes i vacil·lants, per protegir els recursos arxivístics del país. La documentació ha desaparegut misteriosament dels arxius”, explica Paul Preston a *L'holocaust espanyol* (ed. Base). Molts dels que van viure la guerra van optar per no verbalitzar el dolor i els fills no van gosar preguntar. Les veus dels protagonistes es van anar apagant. Ara són els néts que volen saber. És la rebel·lió de la tercera generació.

“S'ha fet molta feina als instituts i a les escoles, almenys a les Balears. Hem portat molts testimonis a les aules i el seu relat ha estat una eina educativa molt important. Els alumnes s'identifiquen amb ells, empatitzen amb les seves històries”, explica Margalida Capellà, professora de dret internacional de la Universitat de les Illes Balears. “Els joves tenen clar que és una dictadura, no diuen el general Franco, diuen el dictador i associen el seu règim amb feixisme”, afegeix.

El testimoni oral, la guerra en primera persona, és un llegat potser dolorós però també valuós, perquè do-

Testimonis
Els fills potser no van gosar preguntar, però els néts volen saber què va passar

Relat
“No s'ha vindicat el llegat de la República”, diu José Luis Martín Ramos

“Ja fa dies que somniava mars de sang, morts i ferits”

Montserrat Canet (1920-2011)

La mare s'ha esglaiat i ha vist venir, per experiència, la pedregada del 6 d'octubre. Recordant el suplici d'aquella nit interminable, ha corregut a la botiga, on el meu pare també estava assabentat d'alguna cosa, i aleshores

han anat al pis, a buscar els dos germans meus i la minyona i a omplir dos cabassos del més necessari. I, fent parar el primer taxi, han enfilat Via Laietana amunt amb l'ansia de la fugida i el desig de trobar-nos tots reunits per suportar el desastre. A Jefatura els han fet aturar el cotxe i els guàrdies d'assalt s'han posat en actitud d'escorcollar, però veient

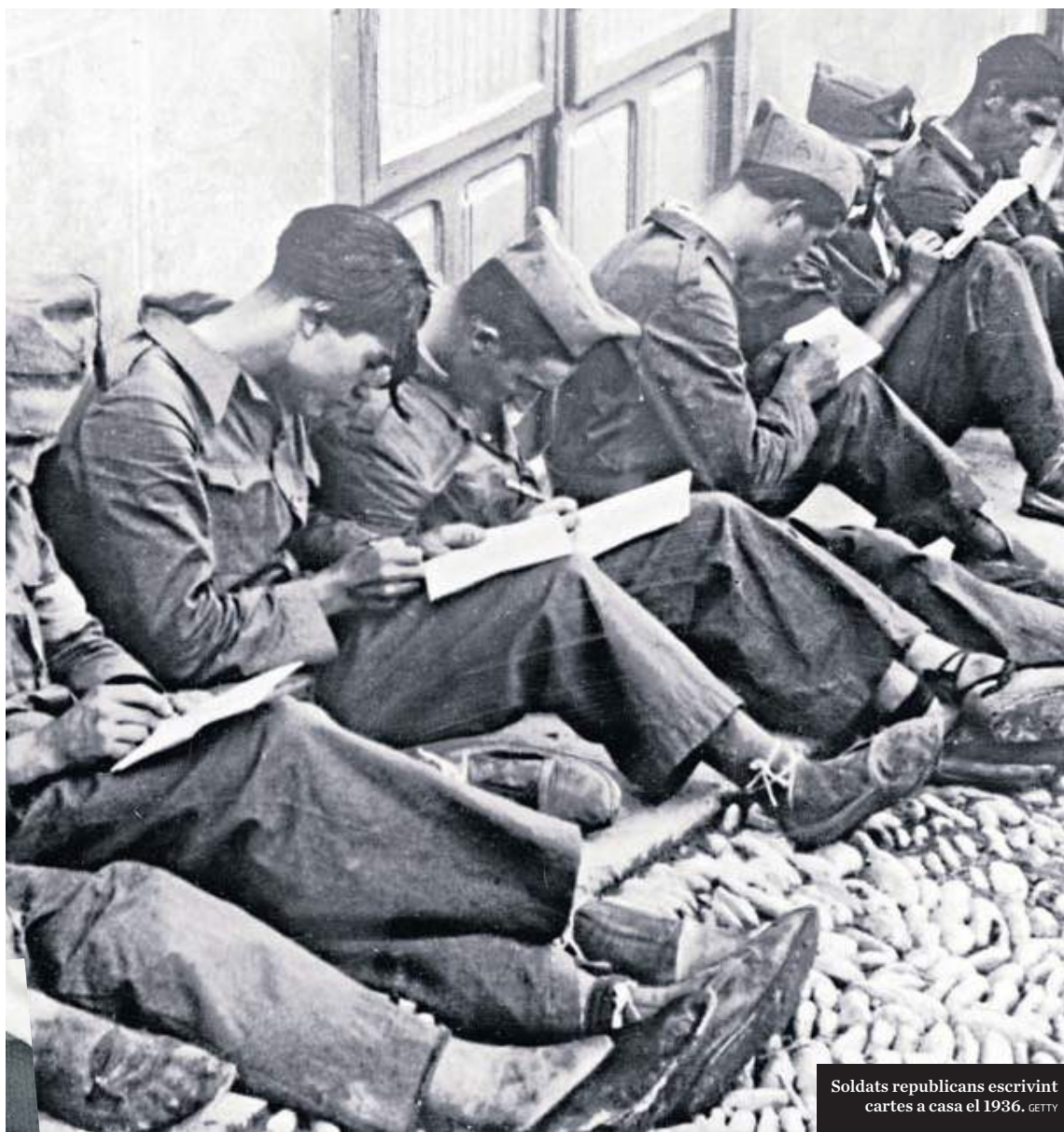
criatures els han deixat continuar. I ara, gràcies a Déu, ja estem tots sota el mateix sostre –que, si caigués, ens esclafaria a tots i així no hauríem de patir l'un per l'altre-. Aquest és el lema de la meua mare en qüestió de perill i en totes les qüestions: “O tots o cap”.

Ja feia dies que tenia pensaments negres (ja ho deia en la carta d'ahir

**VOLEM
CONÈIXER
LA VOSTRA
HISTÒRIA**

Fa prop d'un mes vam fer una crida perquè els lectors ens enviessin testimonis familiars sobre la guerra. Hem rebut prop d'un centenar de relats: records d'una infància a la rereguarda, les bombes, l'exili, les trinxeres de la Batalla de l'Ebre, el silenci forçat i voluntari, els

afusellaments, les presons, l'enorme solidaritat... Agraïm als avis que han volgut fer sentir la seva veu, als fills que han escrit les històries dels pares i als nets que han rescatat manuscrits. La majoria d'històries són a l'Ara.cat. Us convidem a afegir-hi la vostra.

Soldats republicans escrivint cartes a casa el 1936. GETTY

a la meua amiga Eulàlia Figueras) i ja fa un mes, en aquells dies tan anguniosos dels exàmens, que jo ja somniava mars de sang, morts i ferits... Què passarà, Déu meu? Trets? Canonades? Bombes? Potser no: encara tinc unes espurnes de confiança que aquests rumors que cor-

ren que s'acosta una tremenda revolta a tot Espanya són completament falsos. Hi ha hagut una insurrecció al Marroc.

Aquest matí precisament ho comentava amb la meua germana quan la ràdio, amb visible angoixa i provant de dissimular, llançava la nova dient que els militars i el terç han promogut un alçament feixista que, segons el govern de Madrid, no tindrà repercussió a la Península i serà sufocat, però no em sembla pas així. Després de la mort del malaurat Calvo Sotelo, els ànims estan encesos i no m'estranyaria qualsevol valentia dels extremistes de dretes.

Per això es tem, i amb raó, una topada entre els elements de dretes i esquerres, i per això els pares s'han refugiat a la torre. No volen ser al centre de la possible topada. El pare ha engegat la ràdio i altra vegada es llança la nova de la insurrecció al protectorat espanyol i diu que aviat serà sufocada. I qui s'ho creu? Tothom té por d'una cosa que es preveu des del triomf de les esquerres a les eleccions del febrer i no es fa cas de les esperances que el govern vol transmetre per ràdio.

Escolto els arguments de la mare, l'àvia, la tieta i les minyones. He decidit actuar de repòrter d'aquest

petit poble de 10 persones, els que dormim a la torre, però poca cosa interessant podré escriure, ja que no em podré moure d'aquí. Jo, per no avorrir-me, ho faré de la millor manera que pugui... i després, quan sigui vella, si hi arribo, m'enriuré de les tonteries que ara escriu amb tan bona fe. Ja està! Ja m'han assenyalat el meu lloc per descansar.

Déu faci que aquesta nit no passi res. Si ha de passar, que comenci demà, a la claror del dia, quan no fa tanta por com de nit, enmig de les tenebres. Bona nit... fins demà, si Déu vol. —

na eines per reflexionar i canviar. Per això l'ARA ha volgut recordar la guerra en primera persona, que siguin els mateixos que van viure els fets els que l'expliquin. La nostra crida als lectors ha estat resposta amb històries molt íntimes; sovint, dures. No hi ha artificis. Alguns dels que ens han fet arribat relats familiars recorden la solidaritat i com van ser acollits quan eren nens. Durant la guerra, Barcelona va acollir prop d'un milió de refugiats: 134.744 catalans i 850.000 persones d'arreu de la República. Ara tot Europa té problemes per acollir pràcticament la mateixa xifra de refugiats.

La història deformada

Però, quin és el relat de la guerra que ha acabat penetrant en la memòria col·lectiva? Quina és la imatge social i cultural de la República i de la insurrecció militar? ¿Som víctimes de tants anys de silenci? Quantes històries han quedat enterrades? "La dictadura va deformar deliberadament el relat de la Guerra Civil. Emfasitzava el caos i la violència al bàndol republicà i menystenia la implicació de la Generalitat en la defensa d'un govern legítim", diu Ramos. "Amb la democràcia, no s'ha renegat de la República però tampoc s'ha vindicat. Hi ha molts tòpics que són falsos sobre la República que s'han difós i que són difícils de trencar, com el caos, la violència o el domini soviètic", afegeix.

Part de la historiografia ha associat monarquia amb democràcia i, en canvi, ha anat intentant treure l'atribut democràtic a la República. "Hi ha un buit: fins als anys 80 als textos històrics pràcticament no hi ha cap menció sobre les aportacions que va fer la República, que són moltes", diu Capellà. "Fa poc, amb la nova llei de fosses del govern balear —la nova legislació vol localitzar, senyalar, dignificar, protegir i exhumar les fosses comunes del territori—, una dona amb un familiar enterrat en una fossa comuna em va dir que, per primera vegada després de la guerra, havien guanyat", afegeix. Són molts els que volen saber on són els seus familiars i desenterrar-los. O els que reivindiquen l'anul·lació dels consells de guerra franquistes. La memòria truca constantment a la porta. La qüestió és com encarar-la. —

El mateix dia que els feixistes es van revoltar a Barcelona, Montserrat Canet (1920-2011), que aleshores tenia 15 anys, va començar un diari. Volia fer de reportera i relatar tot el que veia des de la torre on s'havia refugiat la família, al carrer Sant Joan. Els seus fills i nebots han rescatat la llibreta que va escriure i que comença el 18 de juliol del 1936 a les 10 de la nit. Acaba abruptament el quart dia de la Guerra Civil.

80 ANYS DE LA GUERRA CIVIL

“Hem de recordar, com recorden les pedres”

Jaume Valor (1965)

Els meus avis, amb la meva mare i la meva tia, vivien al carrer Sant Pau de Barcelona, just darrere del Liceu, en una zona on queien totes les bombes franquistes que no encertaven el port. Al final de la guerra, la Generalitat va evacuar els nens de Barcelona per protegir-los dels bombardejos. A la meva mare, que tenia 11 anys, i a la meva tia, que era dos anys més petita, les van dur a Canet de Mar. A finals del 1938, quan la derrota de la República ja era evident per a tothom, a Barcelona va córrer el rumor que la Generalitat, incapaç de gestionar el retorn dels nens evacuats, els estava enviant a Rússia, com havia passat a Euskadi feia un any.

Davant de la confusió, la meva àvia va decidir anar a buscar les seves filles. Però els transports ja no funcionaven i va marxar a peu per la carretera de la costa. Era una de les rutes per les quals la gent fugia cap a França de la caiguda imminent de la

ciutat, i els caces franquistes sobrellevaven les columnes de fugitius metrallant-los. La meva àvia va fer els més de 40 quilòmetres que separen Barcelona de Canet, llançant-se a la cuneta cada cop que sentia un motor d'avió, i va aconseguir retrobar-se amb les seves filles. Van emprendre juntes la tornada cap a casa per la mateixa carretera, ara en la direcció de les tropes que anaven a ocupar la ciutat. Un camió de soldats italians les va recollir. “Una dona i dues nenes no poden anar soles”, els van dir. I amb les tropes d'ocupació van entrar a la seva ciutat, on el meu avi les esperava amb el cor en un puny. “A la plaça Catalunya hi ha camions militars que donen pa”, els va dir. “Però hauries d'alçar el braç i cridar «*Viva Franco, arriba Espanya!*», i no n'he sigut capaç”.

Ni els meus avis, ni la mare ni la tia són vius. Però la memòria persisteix. Com em va dir la meva mare quan jo era un nen, mostrant-me les ferides de metralla de la plaça Sant Felip Neri: “Hem de recordar, com recorden les pedres”.

Mussolini, l'aliat de Franco durant la Guerra Civil, va voler castigar Barcelona i va ordenar que fos bombardejada sense descans durant tres dies. Entre el 16 i el 19 de març del 1938, en poc més de 40 hores van morir només a la capital catalana, que tenia un milió d'habitants, més d'un miler de persones. Les feines de desenrunament continuarien moltes setmanes més. A tot Espanya es van evacuar 34.000 nens. Allunyant-los, els pares els volien salvar de les bombes i de la fam. Felisa Sosa va desafiar les bombes per anar a buscar les seves filles, Pilar i Justa Montero Sosa.

A Anton Redó el van cridar a files el juliol del 1937. Aquest és el relat que va fer el 13 de gener del 1938, des del front, en concret des del municipi aragonès de Sietamo, a la província d'Osca. Al front de l'Aragó hi va haver combats molt durs. El 7 de març del 1938 les tropes franquistes, sempre amb un gran suport aeri alemany i italià, van començar a esquarterar el front. El general sublevat Juan Yagüe va ocupar Fraga i va començar a avançar cap a les Terres de Ponent i de l'Ebre. La repressió va ser ferotge. Hi va haver càstigs, afusellaments, molta violència i també molts robatoris.

“Vam estar a punt de ser sepultats”

Anton Redó (1910-1966)

Aquest matí, a les deu tocadetes, he anat a reconeixement on té instal·lat el dispensari el nostre batalló. Primer, però, havia escrit una missiva al meu amic Mili, que es troba al poble de Graus, descrivint-li les bellesaes de les muntanyes on vam estar prop de dos mesos per defensar els nostres llibertats contra la facció enemiga espanyola i estrangera. Després de cloure la missiva me la poso en una butxaca i em dirigeixo a la bústia per tirar-la. Fa un matí assolat que dona una gamma de colors damunt els camps que envolten els derruïts pallers que habitem. Caminant a poc a poc per una carretera humida, a causa de l'aigua produïda per la calor del sol, que va desfent la rosada. Mig coixejant, perquè tinc un dit del peu dret a carn viva i amb una mica de pus i en caminar hi frega un xic l'embenatge i em produeix dolor.

Després de tirar la missiva arribo al dispensari, que està instal·lat en

una casa mig derruïda. Damunt la porta d'entrada s'hi llegeix amb lletres mig esborrades “Café”. No va ser mal escollit el lloc en temps normals per a establiments d'aquesta mena, ja que està situat en el lloc més cèntric i bonic del poble. A l'esquerra, una carretera asfaltada que porta a Barbastre i a Sasa del Abadiado. Enfront de la carretera és on hi ha els pallers, bastant separats l'un de l'altre per donar espai a les eres, on es veuen uns cilindres de pedra granit que serveixen en temps de sega. O sigui, que està al costat de l'artèria més important del poble.

Després d'esperar una hora per curar-me, perquè tinc altres companys al davant del torn, finalment em curen a mi. Quan després de desinfectar-me la part del mal, i quan estava ben neta i el sanitari m'ho havia embolicat i es disposava a tallar l'embenatge per fer-me un nus, i ja hauria estat llest, es van sentir unes veus fortes i emocionades que deien: “L'aviació!, l'aviació!” Jo i el sanitari, que érem els únics que està-

vem a la sala de guariment, ens vam dirigir ràpid, tot el que ens van permetre les cames, a uns refugis situats a 200 metres de distància. A mi l'embenatge se m'arrossegava per terra, però no vaig pas perdre temps per arreglar-me'l, no, perquè els avions enemics, com ocells negres i immensos, ja quasi passaven per sobre nostre.

La gent corria cap a totes direccions esverada. El nombre d'avions era de 15. Tot va ser ficar-me dins el refugi, que es van sentir unes convulsions sota la terra on érem, acompanyades d'un soroll fondo que et crispava els nervis. Per la boca del refugi es veia una fumera grisosa a fora, que s'alçava acompanyada de pols de fang d'argila. Vam estar uns 10 minuts sentint detonacions i sentint bellugar la terra damunt nostre.

L'emoció que vaig experimentar és indescriptible, només pensava que en cas de caure una bomba damunt el refugi a la part de l'entrada, ens sepultaria en vida dins aquell forat fet a la terra.

El meu pare treballa
al RACC. I sé que
si no està amb mi,
és que està ajudant algú.

AQUEST ESTIU MARXA TRANQUIL DE VACANCES.
TRUCA'NS AL 900 357 357

RACC

Hi som per ajudar

80 ANYS DE LA GUERRA CIVIL

Les ràtzies aèries de les esquadres franquistes, italianes i alemanyes van afectar 137 localitats catalanes amb el resultat de 7.400 morts. Tortosa i Corbera van ser arrasades. Els feixistes tenien 400 avions, enfront dels 150 republicans. Molts pobles van quedar deserts, i les cases, destruïdes. Les filles de Teresa Masip (1909-2005), la Dolores, 7 anys, i la Pilar, 2 anys, no van poder escapar de les bombes que buidaven els estómacs dels avions alemanys i italians a la Bisbal de Falset, al Priorat.

jor. Enmig d'aquell fum negre i irrespirable van començar a córrer per les escales enrunades buscant la mare. El pare la va treure al carrer sana i estèlvia, però completament negra i despallada: la paret que deia el meu avi havia resistit.

A una seixantena de metres de casa, uns plors i crits esfereïdors ho omplien tot i ressonaven a les cingleres properes: era la Teresina Masip, greument ferida per la metralla i les cremades. La seva desesperació i dolor, però, no eren per les ferides, sinó per les dues filles petites mortes: la Dolores, de 7 anys, i la Pilar, de 2 anys. Els homes grans, no mobilitzats, que van anar a recollir les seves restes mai van poder oblidar aquella horrorosa imatge de les nenes brutalment trossejades per les bombes. La Teresina va ser rescatada pels soldats i se la van endur a l'hospital de la cova de Santa Llúcia, on també arribaven massivament els soldats i civils ferits i morts a la Batalla de l'Ebre.

“Les bombes havien trossejat les nenes”

Enric Masip (1943)

Eren al voltant de les 9 del matí del dijous 4 d'agost del 1938, en plena Batalla de l'Ebre, i la meva mare, Agnès Gorgori (1907-1999), era a casa, a la Bisbal de Falset. El pare, Joan Masip, i l'avi eren al forn atrafegats amb els soldats, fent el pa, dues plantes per sota el pis. El forn havia sigut requisat per l'exèrcit republicà.

Per damunt del poble ja feia dies que es passejaven els avions franquistes. Alguns veïns havien fugit del poble i s'havien refugiat a les coves. Aquell dia l'alarma també va sonar. Els veïns van cridar la mare, però ella va contestar que no es movia perquè els avions venien cada dia i no farien res. Al cap de poc, el rugit va augmentar i els bombarders es van precipitar damunt el poble. Les bombes van començar a esclatar. El primer instint de la meva mare va ser ama-

gar-se sota el llit de l'habitació que estava endreçant, però després va recordar que l'avi sempre li deia que es posés sota el llindar de la porta d'entrada perquè la paret era de pedra i gruixuda. Aleshores va començar l'infern. Les bombes van caure a la casa, tot es va enfosquir, hi havia un fum espès i la meva mare s'ofegava i cridava desesperadament. El meu pare, l'avi i els soldats van sortir il·lesos, el sostre del semisoterrani va resistir, però tots dos van pensar el pit-

Dolor
“La seva desesperació era per les dues filles mortes”

Vicenç Mira té 96 anys i va formar part de la Lleua del Biberó. El 28 d'abril del 1938 acabava de fer els 17 quan li van ordenar que es presentés a l'Ajuntament de Sentmenat. A mitjanit, amb altres joves que també havien estat cridats a files, va pujar a un tren de mercaderies sense saber on anava. Va integrar-se a la 27a divisió de la brigada mixta número 124. El 25 de juliol un camió el va portar a l'Ebre. Aquest és el seu relat des de les trinxeres. A la Batalla de l'Ebre hi van deixar la pell uns 30.000 homes.

“Cridava la mare i volia que el matessin”

Vicenç Mira (1920)

Ens van portar a Preixens, a la Noguera, i ens allotjàvem en un castell. Al sisè dia de ser-hi, ens van fer marxar marcant el pas en direcció als camps erms on sempre anàvem, però, en lloc de fer instrucció, ens van fer formar mentre arribaven altres companyies. No sabíem què passava. Es va fer un silenci i van aparèixer un grup de soldats amb un home embolicat amb una manta. Van pujar a la feixa més alta i van fer posar l'home de cara als batallons de la 27a divisió, i l'oficial va donar l'ordre: “Firmes! Armas al hombro! Apunten! Fuego!”

Era un desertor, un pagès que s'havia amagat per no anar a la guer-

ra. I el van afusellar. A finals de maig ens van portar a un campament als afores de Montgai. Erem la 27a divisió de la brigada mixta número 124, formada especialment per adolescents de 17 a 18 anys i sense cap experiència. Portàvem un fusell i dues bombes de mà. A mitja tarda ens van ordenar que agaféssim tot l'equip i vam enfilem un camí ample sense asfaltar. No sabíem exactament on érem, ni on ens dirigíem.

Vam arribar a un punt una mica elevat, darrere d'un bardissar, que ens protegia de les mirades de l'enemic. El terreny tenia un desnivell d'uns 10 o 12 metres. On s'acabava aquest desnivell, començava un gran camp en forma de cassola, ple de blat daurat. A dalt del marge, mig ajupits,

vam anar avançant un bon tros, fins a arribar a una feixa de terra on vam tornar a quedar aturats, davant la intensa pluja de bales que ens enviava l'enemic. Ajaguts a terra, per no oferir més blancs, estàvem quietes mentre l'alferes ens instava a avançar. Haviem de saltar a l'altre cantó d'una roca que era un xic més enllà. Aixecant-nos vam avançar unes passes. Al mateix temps vaig veure com la gorra de l'oficial volejava i ell queia desplomada a terra, mort. Gairebé al mateix temps, una bala va impactar contra una bomba de mà que un xicot portava penjada al cinturó. Li va explotar i li va provocar una gran ferida al ventre. Des del campament, que albiràvem per sobre dels nostres caps, ens dominaven i, per poc que intentéssim avançar, ens cosirien a trets. Allà, doncs, ens vam quedar, clavats a terra, fins que es va fer fosc, sentint de tant en tant els gemecs d'aquell pobre xicot que, amb el ventre rebentat, cridava la seva mare i ens demanava que el matéssim.

Mireu l'entrevista a l'Ara.cat

Ofertes

Del 14 al 18 de juliol

Tu demana.

-15%

ADDITIONAL EN FRIGORÍFICS

DE LES MARQUES BOSCH, SIEMENS, BALAY, LG, SAMSUNG, LIEBHERR, WHIRLPOOL, INDESIT, CANDY, AEG, ELECTROLUX, ZANUSSI, HAIER.

A+++

2 METRES

LLIBRAMENT EN 1 DIA

I PAGA EN UN MÀXIM DE 12 MESOS SENSE INTERESSOS*

FRIGORÍFIC COMBI NO FROST

BOSCH. KGN39XI43

386 litres. 60 x 201 x 65 cm. Calaix VitaFresh.

~~799€~~

679,15€

57,35€ / mes

12 quotes / TAE 2,46% / TIN 0%. Import total del crèdit / degut 688,15€

LES TEVES COMPRES A botiga | web | mòbil

#TuDemana

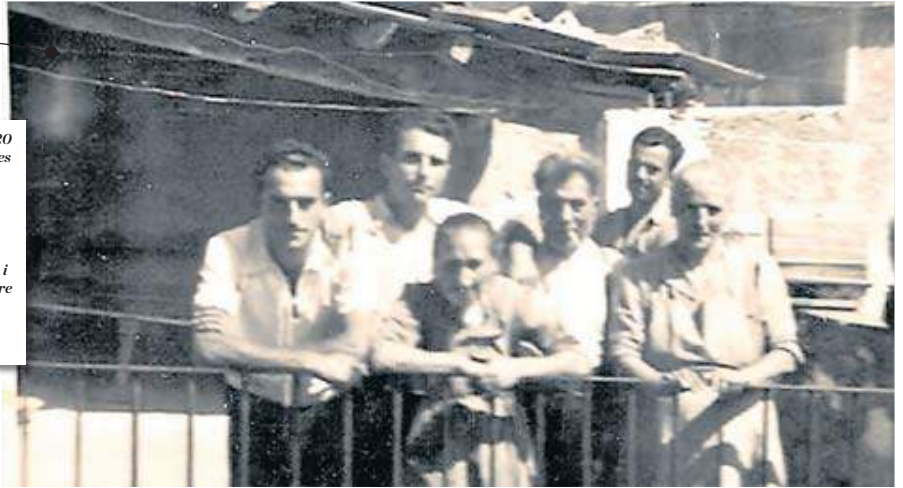
* En Electrodomèstics, finançament sense interessos en un màxim de 12 mesos. Despeses de Gestió finançades: 9€. Interessos subvencionats per El Corte Inglés, SA. Finançament subjecte a l'aprovació de Financiera El Corte Inglés EFC, SA. Per compres superiors a 299€. Rebut mínim 30€. De l'01/07/2016 al 31/07/2016. Exemples de finançament de compres: Import: 299€, ajornament a 10 mesos sense interessos, 30,80€/mes, TIN 0%, TAE 9,71%, despeses de gestió: 9€, import total del crèdit/degut: 309€ - Import: 3.000€, ajornament a 12 mesos sense interessos, 250,75€/mes, TIN 0%, TAE 0,55%, despeses de gestió 9€, import total del crèdit/degut: 3.009€. Arrodoniment de decimals en l'última quota.

SI NO EN QUEDA SATISFET, LI TORNEM ELS DINERS

80 ANYS DE LA GUERRA CIVIL

Sabino Peris es va incorporar a files el setembre del 1937. Tenia 20 anys i el van enviar al front de l'Aragó, on va resistir a les trinxeres fins al març del 1938. Es va escapar durant la desbandada de tropes republicanes després que el general revoltat Juan Yagüe ocupés Fraga. Va aconseguir tornar a casa, però el van obligar a integrar-se a la columna Durruti. Va tornar a fugir. Els franquistes el van detenir i el van enviar al camp de concentració de San Marcos. Es calcula que del 1936 al 1947 es van improvisar i construir almenys 70 camps de concentració a Espanya. El nombre de presoners és un ball de xifres: es parla d'entre 160.000 i mig milió de persones. Molts no van arribar a sortir mai d'aquells camps.

Sabino Peris (1917-1999)

Setembre del 1938. Arribem al camp de concentració de San Marcos (Palau dels Reis de Lleó). De moment, ens porten al claustre del palau, on passarem la nit; tenim poca roba i cap manta. La nit es fa llarga i freda. A la matinada tots piquem de peus per no quedar morts de fred. En fer-se de dia ens agrupen una altra vegada i ens traslladen, com si fóssim bèsties, a Santa Ana, un local situat als afores de Lleó que va ser habilitat com a camp de concentra-

ció. Aquí érem uns dos mil i quasi tots catalans [...]. Cada mes ens donaven una pastilleta de sabó (a canvi d'un terç de pa, cosa que ens restaven). Hi havia poca aigua, molta brutícia, paràsits, que eren la nostra distracció perquè teníem molta feina matant polls. A final del 1938 estàvem igual. Tots al pati: fred, aigua,

neú, gel... i havíem de resistir, i molts dies feia un vent tallant. Els que ens guardaven i manaven dins el pati eren presoners anomenats *cabos de vara* i a fora del pati, protegits per un filat, hi havia soldats armats. No vaig veure que ningú marxés malgrat el malestar. La missió dels *cabos de vara* era fer creure els presoners. Ma-

“Fred, aigua, neu, gel... i resistir”

Denúncies
“Els cridaven i els clavaven una pallissa. Alguns no tornaven”

tí i vespre, formats: alçar bandera, abaixar-la, fes el temps que fes, i cantar el *Cara al sol*, el *Legionario...* L'alimentació era: al matí un cassonet de cafè, al migdia un pa de munió i un cassonet de menjar (olla barrejada o estofat). A la nit, igual que al migdia. Això no és viure i semblava que no s'hagués d'acabar mai. No es podia dir res perquè hi havia presoners que per un cassonet o dos de menjar explicaven les converses. Sense comprovar si era veritat, cridaven els implicats, els clavaven una pallissa. Alguns no tornaven i d'altres trigaven dies a trobar-se bé. —

La fam havia començat a fer estralls a partir de la tardor del 1936 i es va allargar els anys següents. Les cues de dones i nens davant de les fleques i els econòmats començaven a les cinc de la matinada i eren inacabables. La sanitat de guerra a Catalunya es va organitzar del no res però amb rapidesa i eficàcia. Es van crear tres quiròfans i nous tractaments que permetien atendre fractures de guerra sense amputació i guarir ràpidament les ferides, gràcies al mètode del doctor Trueta. Eulàlia Blanch tenia nou anys quan va esclatar la Guerra Civil. Vivia a la plaça de la Virreina, al barri de Gràcia de Barcelona, i recorda com anava amb la mare a ajudar els ferits a l'hospital.

molt bonic, hi havia bancs per seure i llum. La mare ens va donar un pot de llauna molt bonic per anar a buscar la llet que ens donaven a les vuit del matí cada dia al carrer Camèlies. Després també vaig anar al menjador infantil del Cinema Verdi. Sovint anàvem a l'hospital militar, a

l'avinguda Vallcarca, juntament amb moltes dones de la fàbrica del Vapor Nou. Hi anàvem a cuidar els soldats, a ajudar les infermeres i a fer tot el que calgués. Vaig veure de tot allà, però també hi vaig fer amics i m'ho passava bé. Als soldats no els dèiem pel nom. Els dèiem Màlaga, el Polaco, el Madriles. Un sempre em deia: “Peque, ven.

Me recuerdas a mi hija”. La mare i les altres dones els llegien cartes, escrivien a les seves famílies i els ajudaven amb tot allò que podien: els rentaven, pentinaven, afaitaven o els posaven colònia, perquè se sentissin nets i cuidats. Mai preguntaven de quin partit eren ni els seus pensaments, elles només anaven a ajudar. Cada dia agafaven roba bruta d'ells o de l'hospital i la portaven a casa. La rentaven, la planxaven i si feia falta la cosien. Ara tinc 89 anys però recordo cada moment de la guerra i sobretot de la terrible postguerra. I m'agrada explicar-ho als meus, perquè no oblidin mai el que vam passar. —

“Anàvem a l'hospital a curar els soldats”

Eulàlia Blanch (1927)

“Anem al Verdi que fan *Tchapaïef, el guerrillero rojo!*”, va dir la mare. “Demà anirem a Montgat a la platja”, va afegir. Vam marxar tots menys el tiet, que es va quedar escoltant la ràdio. Al matí la

mare es va llevar d'hora per preparar l'ensaladilla i una truita de patates. De cop i volta va sentir uns petards i va pensar: aquests dels Lluïsos sempre estan de festa. Però no era una festa. Havia començat la guerra, era el diumenge 19 de juliol del 1936. El meu germà tenia 13 anys i jo en tenia 9. Aquell diumenge ens vam quedar a casa. Naturalment, la

nostra vida va canviar, però continuàvem anant a l'escola i jugàvem a la plaça. Quan van començar els bombardejos hi havia moltes nits que baixàvem al refugi que hi havia a l'altre cantó de plaça, davant la carnisseria. La meua veïna i jo portàvem la fireta i les nines i, així, si el bombardeig durava molt, podíem jugar tranquil·lament. El refugi era

Records
“M'agrada explicar-ho als meus perquè no oblidem mai”

“Van ser afusellats i enterrats en una fossa”

Anna Salla (1981)

Els protagonistes de la fotografia eren els oncles, els germans del padri: en Joan (1909-1936), en Martí (1912-1936) i en Xavier (1918-1936). Uns oncles que el meu pare no va conèixer. Van morir durant la guerra. El meu padri mai en va parlar. Mai. Sols recordo que deia: “Els morts s’han de deixar tranquils”. Cada any, per Tots Sants, abraçats per la boira típica de la meua terra, els meus germans i jo, acompanyats per la resta de la família, ens plantàvem davant del nínxol dels oncles. El posat seriós i inalterable del meu padri es transforma en tristesa.

En Joan, el gran, tenia vint-i-set anys quan va començar la guerra; era forner. Feia poc que s’havia casat i esperava el primer –i únic– fill. En Martí, el segon, tenia vint-i-quatre anys; era xofer del negoci familiar. En Xavier, el petit dels nois, tenia divuit anys i estudiava per capellà. Era el que els tocava als homes d’una família relativament nombrosa: era qui tenia l’oportunitat d’estudiar i de saber en una època en què els estudis estaven poc valorats.

Pel que m’han explicat ja de gran, la meua família no era extremadament religiosa, ni una família conservadora, ni compromesa en cap causa política. Era una família que

va intentar sobreviure, sense mullar-se, sense decantar-se.

Per edat, els oncles havien d’anar a la guerra. De fet, aquell estiu les seves llevs van ser mobilitzades per l’exèrcit republicà. Cap dels tres s’hi va presentar. El poble on vivien era a la zona republicana, un poble petit, on tothom es coneix i ningú és anònim. En Xavier era buscat per la seva relació amb l’Església. I la família va optar per protegir-se, per defensar els seus. Aquell mes de juliol els tres germans van amagar-se en una cabana de pedra seca. Desconec què esperaven, ni quines intencions tenien. Crec que sols desitjaven que tot allò s’acabés aviat.

Dos mesos després en Joan va ser pare. Un nen. Una nit, l’instint de pare, la màgica sensació d’agafar una petita mà i veure la cara del teu fill, va superar la prudència i la por: va tornar al seu poble per conèixer-lo. Les precaucions i la nit fosca no van ser suficients, hi havia ulls rere les cortines que vigilaven la seva tornada. Una veïna el va denunciar als comandaments del camp de treball número 3, situat al mateix poble. Va conèixer el seu fill, va poder abraçar la seva dona i els seus pares. I va acomiadar-se’n sense saber que mai més els tornaria a veure. Quan tornava a la cabana, de matinada, d’imprevist i en un gran silenci, el van agafar. El van sotmetre a turments i el van pegar fins que va confessar on eren els seus ger-

En Joan, en Martí i en Xavier eren tres germans que van afusellar durant la guerra. S’havien amagat per no anar al front. Van ser milers els que es van amagar als boscos. Són els “amics del bosc” que va trobar l’ideòleg falangista Rafael Sánchez Mazas en fugir de l’afusellament a la novel·la de Javier Cercas ‘Soldats de Salamina’. Se’ls coneixia com ‘els emboscats’. La majoria eren joves. Alguns senzillament tenien por: no volien ser carn de canó. Hi havia republicans pacifistes, sobretot els de dretes, alguns dels quals estaven amenaçats pels escamots de la CNT-FAI.

mans. Poques hores després tots tres eren fets presos pels milicians, acusats de desertors.

Als oncles els van deixar sota el control del comitè polític de la companyia d’intendència de la 27a divisió de Ventoses. L’endemà, a la sortida del sol, en Joan, en Martí i en Xavier estaven drets davant d’una paret de pedra. Segons després eren afusellats i enterrats en una fossa que ells mateixos havien cavat. La fossa es trobava situada al quilòmetre 38 de la carretera de Juncosa. Un cop acabada la guerra, va ser oberta: eren màrtirs, per als nacionals. La meua besàvia, la Magdalena, va reconèixer els cossos dels seus fills, marcats per les bales, per la roba que portaven. —

Al final de l’agost del 1938 Barcelona acollia, segons xifres de la Generalitat, 1.012.544 refugiats: 134.744 eren catalans i els altres 850.000 procedien d’arreu de la República. La meitat d’aquests refugiats eren infants menors de quinze anys. La seva acollida la van gestionar sobretot els ajuntaments. Hi va haver grans mostres de solidaritat i moltes campanyes d’ajut: el feixisme es combatia de manera col·lectiva. La mare de la Montserrat Batalla va ser una de les nenes que van trobar refugi a la població tarragonina de Valls.

“Les famílies van compartir el poc que tenien amb els nens”

Montserrat Batalla (1959)

La meua no es cap història d’herois de guerra, la meua és la història de la meua mare, que vivia al barri de Val·lecas, a Madrid. Quan les bombes van ser un perill per a la població, van portar els més petits a diferents indrets. Molts van ser enviats fora del país. La meua mare tenia 4 anys i la van enviar a Valls. Primer va viure en un col·legi, però allà els infants passaven molt de fred i molta gana.

Al final, l’Ajuntament va decidir fer un pregó i demanar a les famílies que acollissin els infants, famílies

solidàries que van compartir el poc que tenien amb aquells nens. Acabada la guerra, va ser el moment de tornar a Madrid; la mare ja només parlava català. S’enyorava i, amb la seva família, que tenia molts fills i pocs recursos, passava fam. Van decidir que tornés amb la seva família d’acollida de Valls i es va quedar a viure amb ells. Mai, però, va deixar de veure la seva família de Madrid.

Molts anys després vaig pensar que havia de retornar d’alguna manera el gran bé que li havien fet a la meua mare i vaig acollir una nena que ja fa molts anys que viu amb nosaltres. —

80 ANYS DE LA GUERRA CIVIL

“Rosa, el meu carceller a Lleida era el teu sogre”

Benet Josa (1906-2009)

Aquesta és una petita part de la història de dos homes bons, un del costat dels nacionals i l'altre del costat dels republicans. El republicà era el meu avi, Benet Josa i Roca, i el del bàndol nacional era el meu sogre. El meu avi era un cantirer de Verdú, que va néixer l'any 1906 i va morir l'any 2009, amb 103 anys i una lucidesa increïble. Mai volia parlar de “les coses de la guerra”, com ell deia. Treballador, seriós, responsable, discret, estricte, catalanista, anarquista, gens creient, amb molt de seny i boig pel Barça. El meu sogre era pagès i va ser militar de l'exèrcit franquista. Un home conservador, educat, afectuós, creient, molt senyor i molt del Barça. L'any 1976, quan un dels fills del ja exmilitar i jo ens vam casar, poc en sabíem d'aquesta història.

Anys després, ja separada del meu home, el meu avi em va dir que volia parlar amb mi. “Maria Rosa, abans de marxar d'aquest món, et vull explicar una història, però només a tu”. Va començar preguntant: “¿T'encordes que un dia et vaig dir que després de quatre anys al camp de concentració de Galícia em van portar a la presó de Lleida?” “Sí, avi, és una de les poques coses que m'has explicat de la guerra”. I va seguir preguntant: “¿Saps qui era el meu carceller a Lleida?” “Ho ignoro, però pel teu to, dedueixo que és algú que coneixem”, li vaig contestar. “Era el teu sogre”, va dir. Em vaig quedar glaçada! “N'estàs del tot segur, avi?” “Aquestes coses no s'obliden mai, fill meu”, va contestar. “Però avi, us heu reconegut?”,

vaig seguir preguntant. “Esclar que sí, dona, des del primer moment que ens vam donar la mà i ens vam mirar als ulls, tots dos vam saber qui érem. Van ser molts anys”. “I per què no m'ho has dit fins ara, avi?” “Molt senzill –va contestar–, perquè no volia que aquell fet fes un forat a la teva vida. Ara ell ja és mort i tu ja fa molt temps que t'has separat del teu home. No t'ho explico amb cap rancor, simplement crec que tens dret a saber-ho. La vida té aquestes coses”. Quina lliçó de vida que em va donar, i quina altura personal que tenia el meu avi! Mai ningú va poder apreciar cap senyal del passat entre ells dos. Plegats vam celebrar Naldals, Sant Esteves, aniversaris, naixements i moltes coses més... Mai un retret ni una mala paraula.

Què fas davant d'una situació així? Què li dius a una persona que estimes tant i que et fa partícip d'una punyetera i maleïda casualitat? En moments així t'adones que dues bones persones, de pensaments diferents i per circumstàncies diferents, es van trobar en bàndols enfrontats, defensant com podien i sabien qui sap què. Esclar que, en aquell temps, la posició del meu avi era d'inferioritat. Ell era el feble, el vençut. En canvi, el meu sogre era el fort, el

El 26 de gener del 1939 va caure Barcelona i, amb la ciutat, pocs dies després, la resta del país. Però l'endemà no va arribar la pau, com deia la propaganda franquista, sinó el terror, la revenja. Franco va enviar l'enemic a la mort, a les presons i a l'exili. Els que van perdre es van emmotllar resignadament i en silenci –eren els vençuts– a una altra manera de viure. L'avi de Rosa Binefa, Benet Josa i Roca, va lluitar amb el bàndol republicà i el seu sogre ho va fer amb el feixista. L'un va ser presoner, i l'altre, el seu carceller. Però ho van mantenir en secret.

guanyador. En aquest punt de la conversa, em van venir milers de preguntes al cap, però no vaig voler entrar en cap més detall. No en volia saber res més. Ja en tenia prou.

No puc imaginar el patiment que va viure el meu avi. Primer, més de quatre anys en un camp de concentració a Galícia i, després, tres anys més a la presó de Lleida, condemnat a mort, on dia rere dia, quan li obrien la porta de la cel·la, mai sabia si era per afusellar-lo o per donar-li un tros de pa. Tampoc cal oblidar el dolor del meu sogre quan explicava que el 1936 va haver de fugir del seu poble perquè, si no, creia que l'haurien afusellat. Li havien matat un germà. Quan va arribar al bàndol franquista es va fer o el van fer, no ho sabem mai, soldat. Un noi de tan sols 18 anys per a qui sentia autèntica devoció. Dit això, ni aquella negra casualitat que el destí em tenia preparada ni el patiment del meu avi van canviar els bons sentiments i el meu afecte envers el meu sogre. Això sí, l'amor i l'admiració que sentia pel meu avi es va fer més gran, si és possible. La generositat, la tolerància i el seny que ens va demostrar és a l'abast de molt pocs.

Perdonem, però no oblidem! Cal tenir memòria. Reivindicuem fins a la fi la recuperació dels nostres morts oblidats a les fosses i tornem la dignitat perduda. Que els responsables de la recuperació de la tan anomenada memòria històrica prenguin nota d'aquests dos avis i de tants i tants com ells, ciutadans anònims, que van girar full sense pressupostos, sense discussions, amb molta generositat, grans dosis de tolerància i, sobretot, molta, molta dignitat. —

“L'ambient de llibertat havia desaparegut”

Ramon Rull (1924-2015)

Quan vaig arribar al poble ho vaig trobar tot molt canviat. L'ambient de llibertat que sempre havíem tingut havia desaparegut, es respirava una atmosfera de por i malestar, de desconfiança, fins i tot a l'hora de parlar. Moltes famílies havien perdut els fills i d'altres havien anat a l'exili. Els que eren més o menys de dretes s'havien ensuperbit, i altres que sempre havien semblat més aviat d'esquerres es feien els penedits i intentaven identificar-se amb els vencedors, fins i tot molts es van fer de la Falange. Com que les funcions tradicionals eclesiaístiques tornaven a celebrar-se, i ho feien amb més intensitat que mai, per les processons de Setmana Santa hi va haver molta gent que es va guarnir de corretjams, camisa blava, boina vermella i fletxes. Mig d'amagat, però, eren la riota del poble.

El 26 de gener del 1939 va enfonsar-se la Catalunya republicana i va ser substituïda pel nou projecte de la dictadura. Ramon Rull tenia 15 anys i va recórrer un llarg periple fugint de les tropes franquistes. Va abandonar el seu poble, el Catllar, i primer es va refugiar a la Seu d'Urgell, després a Puigcerdà i finalment en un castell de Gaillon, a la Normandia. Quan va tornar al Catllar, el maig del 1939, moltes coses havien canviat.

En trobar els amics de la meva edat, em va sorprendre que gairebé tots s'havien fet de la Falange de las JONS i em recomanaven que me'n fes. Em convidaven a les excursions i a no sé quantes coses més, però a mi i a uns quants més no ens van doble-

gar i no ens en vam fer mai. Ells havien d'anar a missa, a les processons o a fer instrucció al camp de futbol, formats i uniformats. Nosaltres no hi vam haver d'anar gairebé mai. Les noies de la Falange tenien diverses categories. A les més joves netes els deien *margaritas* i per a la processó s'havien de posar la mà damunt el cor pel dol per José Antonio Primo de Rivera.

En una ocasió va venir a Tarragona el comte Ciano, gendre de Mussolini. L'acompanyava, si no recordo malament, Serrano Suñer. Tots els nois del poble van haver de formar a la Rambla esperant que passés la comitiva. Sortosament, els pocs que no érem de la Falange podíem anar una mica a la nostra. En canvi, a ells els controlaven molt, per qualsevol cosa, per inofensiva que semblés, fins i tot per anar a passar el dia a la platja. —

Memòria i/o història

FRANCESC VILANOVA
HISTORIADOR

Raimon d'Abadal i Calderó, president de la Lliga Catalana i reconegut polític i jurista regionalista, escrivia al seu dietari el 18 de juliol del 1936: "Han arribat els fets temuts des de tant temps. Sublevacions militars a l'Àfrica, a Mallorca, diuen si a Sevilla. [...] Què ha pensat aqueixa gent? No veuen que el seu gest pot portar a una catàstrofe? [...] Les violències no es curen amb unes noves violències al defora de la llei". El 28 d'agost, ja refugiat a Torí, apuntava: "Continuen a Espanya, a més de la guerra feroç entre l'una i l'altra bandositat, les morts i assassinats amb una salvatgeria fins ara inconeguda. Ni la revolució francesa ni la revolució russa han arribat a les enormitats que s'han comès i es cometen a la nostra terra". El 23 de juliol havia recordat les semblances amb "l'any nou", és a dir, la Setmana Tràgica. I el 29 d'agost es lamentava que l'única sortida era la victòria d'una dictadura, que "tirarà a ofegar tantes coses que ens són cares", però només aquesta podia garantir el salvament d'una "civilització destruïda per socialistes, comunistes i anarquistes".

Del cop militar a "confiar en una dictadura" que era "el mal menor". Aquest és l'itinerari personal d'un alt dirigent del catalanisme conservador, que observa amb atenció els esdeveniments i els anota cada dia. No és un trajecte únic, però sí singular pel valor de testimoni immediat, sense retocar ni escriure, que ens confirma bona part del que les recerques historiogràfiques solvents han anat fixant al voltant de les preses de posició i compromisos personals i de grups davant del 18 de juliol del 1936.

No estem parlant d'història, estem parlant de com la memòria personal, a més a més del valor com a testimoni, pot ser una eina magnífica per reconstruir la història del nostre passat més immediat i per entendre no només les preses de posicions immediates, sinó també com es van construint, en el temps, uns discursos memorialístics que afaïonen el passat i el transmeten, d'una manera o una altra, en funció de la ideologia de l'individu o del grup que els ha promogut.

Els historiadors intentem interpretar el passat per entendre el present i el camí que ha portat a aquest present. La memòria personal (¿existeix una memòria col·lectiva?) és una de les moltes fites que ens trobem en aquesta llarga i complicada ruta.

Judit Batlle, que ara té 16 anys, va voler explicar en forma de manga tot el que va llegir als dietaris de la tia besàvia Joaneta i la tia àvia Elisa i el que va sentir a les entrevistes orals de les seves dues àvies: la Rosa i la M. Teresa. El resultat el va titular 'Qui perd els seus orígens, perd la seva identitat' i va ser el seu treball de recerca a 1r de batxillerat.

Miquel Llacuna (1915-1967) tenia un gran talent com a dibuixant. Des de l'any 1937 fins al 1939 va mantenir una llarga correspondència amb el seu germà. Preferia relatar la seva experiència en vinyetes. Feia dibuixos de les escenes que vivia al front i també de la vida quotidiana de soldat.

Josep Martínez Salamanca (1921-2014) tenia més facilitat per explicar el que havia viscut en dibuixos que no pas escrivint. Va fer un diari en blanc i negre en què explicava el seu llarg periple, des que el van mobilitzar quan tenia 17 anys, el 14 de gener del 1939, fins que va sortir del camp de concentració, el maig del 1940.

De trauma a patrimoni col·lectiu

JORDI GUIXÉ
HISTORIADOR

La Guerra Civil és un trauma històric que cada cop coneixem més gràcies a la quantitat de monografies que l'han estudiat. L'accés lliure a tots els fons i documents d'arxiu sobre aquest període és encara un dèficit democràtic a l'estat espanyol. I la guerra encara amaga realitats i mites difícils de desxifrar per a amplis sectors de la població. Una ciutadania encara pot ser captiva d'una dictadura sociològica que va ser tan llarga que va deixar molt de pòsit. Pòsit en forma de dèficit democràtic, pòsit en forma de símbols, monuments, lleis, aparells estatals i funcionaris que encara remoregen.

El valor memorial més preuat que encara –i per poc temps– tenim entre nosaltres és el relat testimonial de les nostres àvies i avis que van viure la guerra. En queden pocs, però alguns, no tots, han anat parlant. Molts van callar, i els seus fills tampoc van preguntar. Els nèts hem sigut més curiosos. Els que van patir el front, la rereguarda, les presons i els bombardejos representen la memòria viva de la contesa. Com a societat, i des de les institucions, no hem sigut capaços d'invertir en aquest patrimoni immaterial i col·lectiu amb fermesa, decisió i polítiques públiques de recuperació i reparació. Hem fet tard en molts aspectes, però encara podem fer molta feina, sobretot de transmissió cultural i patrimonial, si sabem i volem defensar fermament la memòria com un dret. Una altra qüestió és com els poders públics han ignorat o condemnat a l'oblit aquesta memòria de la guerra.

Sembla que un cert canvi a les administracions vol esmenar l'oblit, però queda molt per fer. Sense anar més lluny, vaig visitar dos espais relacionats amb la memòria de la Guerra Civil, el monument de les Brigades Internacionals a la boca nord del túnel de la Rovira i uns búnquers de la platja del Far de Vilanova i la Geltrú. L'estat il·legible i degradat dels plafons explicatius en quatre idiomes dels Espais de Memòria de Catalunya em van provocar vergonya com a ciutadà davant de col·legues estrangers.

Han passat vuitanta anys des d'aquell complot del 18 de juliol del 1936. Vuitanta anys de l'inici d'un conflicte que va enfrontar ideologies, pobles i classes. Un conflicte que va començar sent internacional i que va acabar com a preludi d'un altre conflicte d'escala mundial atroc i fatal. La memòria de la Guerra Civil és certament conflictiva, ja que transmet un conflicte gegantí, com no podria ser de cap altra manera. Però, precisament, acceptar que el treball memorial és conflicte i transgressió és acceptar que la nostra societat ha crescut en valors ètics i democràtics i que té prou solidesa per enfrontar-s'hi sense fissures.